

κλειδαρότρυπα και δὲν τ' ἀφήνει νὰ ἰδῆ. Ἔστι κάθε ματιὰ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν πρὸς τὸ λαὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐμποδίζεται ἀπὸ τῆ στρατιωτικῆς στολῆς τοῦ βασιλιά, ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ βασιλιάς ἔχει φύγει. Κοντὰ σ' αὐτὰ ἔρχεται τὸ γεγονός, ὅτι, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, οἱ ἐγγυοὶς «βασιλιάς» καὶ «ἥρωας» εἶναι ταυτόσημοι. Ὅπως ὁ πατέρας εἶναι γιὰ τὰ παιδιὰ του ὁ δυνατότερος ἀνθρώπος, ἔτσι καὶ γιὰ τὰ μεγάλα παιδιὰ ὁ βασιλιάς, σὰν πατέρας τῆς πατρίδας, εἶναι ὁ δυνατότερος ἀνθρώπος τοῦ κόσμου. Αὐτὸ τὸ ἐξέφρασε καὶ μὲ ποιητικὰ λόγια ὁ Βάλτερ Φλέξ :

« Ἰματὰ ὄρκισμέναι στὸ βασιλικὸν τῆς Πρωσίας
 μὲ σῶμα καὶ ψυχὴ, ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποὺ γεννηθῆκαμε.
 Ὅποιος ὀρκίζεται εἰς τὴν Πρωσικὴν σημαίαν,
 δὲν ἔχει πιά τίποτα δικό του.
 Ἄλλοίμονο σὲ κείνον, ποὺ θὰ κῆφῃ τὸ δρόμον τοῦ βασιλιά !
 Ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας μπορεῖ νὰ διαδίσῃ
 ὅπου θελήσῃ.
 Ὅσο κυρατίζουν οἱ μεταξωτὲς σημαεὺς του,
 ὁ κόσμος εἶναι δικός του.

Μὲ χίλια στόματα τῆς πολεμικῆς λυρικῆς τέχνης διατυπώ-
 νίσθηκε : ὅτι ὁ λαὸς, σὲ ὥρα κινδύνου, παύει νὰ σκέπτεται καὶ
 νὰ κρίνῃ, καὶ πιάνεται ἀπὸ τὸ σακάκι τοῦ ἄρχοντα τῆς χώρας.

Καὶ ὅταν θελήσωμε νὰ παρακολουθήσωμε τὴν ἐπίδρασιν τῆς
 οἰκογενειαρχικῆς αὐτῆς ἀποφῆς ὡς τὰ τελευταῖα πνευματικὰ
 δημιουργήματα, φθάνομε εἰς τὰ ζητήματα τῆς συνολικῆς κοσμο-
 θεωρίας θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς μορφῆς. Τὰ θρησκευτικὰ
 δημιουργήματα, τῆς οἰκογενειαρχικῆς κοινωνίας τὰ καταλαβαί-
 νομε εὐκόλα : Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ pater familias ὅλης τῆς δημι-
 ουργίας. Εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸν ὅτι εἶναι ὁ βασιλιάς σὲ μικρὸ
 βαθμὸν. Ἡ σχέση τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ Θεὸν εἶναι ἡ σχέση τῶν
 «παιδιῶν» πρὸς τὸν «πατέρα». Κάθε λαὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς
 πιστεύει ὅτι εἶναι ὁ Ἰωσήφ ἢ ὁ Βενιαμὴν τοῦ Θεοῦ—Ἰακώβ. Ἡ
 ἰδεολογία μάλιστα τοῦ «περιούσιου λαοῦ» παίζει εἰς τὴν Ἀγγλίαν
 τὸ μεγαλύτερον ρόλον. Μὰ καὶ οἱ Γερμανοὶ καλλιεργοῦν τὴν σκέ-
 ψιν αὐτῆς. Φτάνει νὰ σκεφτοῦμε τὴν ἀσχημίαν ὅτι ἡ ἀνθρωπό-
 τητα θὰ σωθῆ μόνον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Φτάνει νὰ σκεφθοῦμε
 τὴν παρανόσησιν τῶν λόγων τοῦ Φίχτε, ποὺ εἰπώθησαν μὲν ἀπὸ
 ἐνὶ βαθύτατο συναίσθημα εὐθύνης, μὰ ποὺ χρησιμοποιοῦνται
 γιὰ νὰ δικαιολογηθῆ κάθε μεγαλομανία :

«Σὲ σὰς ἀπ' ὅλους τοὺς νεώτερους λαοὺς βρίσκεται τὸ σπέρ-
 μα τῆς ἀνθρώπινης τελειότητος, καὶ ἐσεῖς πρέπει νὰ προηγη-
 θῆτε εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄν ἐσεῖς καταστραφῆτε,
 μαζί σας θὰ καταστραφῆ καὶ κάθε ἐλπίδα σωτηρίας τοῦ ἀνθρώ-
 που»

πινου γένους... Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄλλη διέξοδος. Ἄν ἐσεῖς βουλιάξετε, μαζί σας θὰ βουλιάξῃ ὅλονκληρη ἡ ἀνθρωπότητα, χω-
 ρις νὰ ὑπάρχη ἐλπίδα νὰρθῇ πάλι στὴν ἐπιφάνεια» (1808). Βέ-
 βαια, σωστό εἶναι, σ' ἔγαν, πού βρισκεται σὲ λήθαργο, νὰ τοῦ
 πῆς: ἂν δὲν βάλῃς τὰ δυνατά σου νὰ ξυπνήσης, εἶσαι χαμένος.
 Κανείς δὲ μπορεῖ νὰ σε βοηθήσῃ. Ἐσὺ ὁ ἴδιος θὰ βοηθήσης τὸν
 ἑαυτό σου. Ἀπὸ τῆ θέλησή σου ἐξαρτῶνται ὅλα. Σημαίνει ὅμως
 βλασφημία ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητας, βλασφημία, πού δικαι-
 λογεῖται μόνο ἀπὸ φυγικὴ ὑπερδιέγερση, τὸ νὰ θέλῃς νὰ ἀνα-
 λάβῃς τὸ ρόλο τοῦ σωτήρα τῆς ἀνθρωπότητας. Μὰ καὶ στὶς ἡμέ-
 ρες μας ἐζήσαμε τέτοιες περιπτώσεις καὶ μάλιστα στοὺς λόγους,
 πού ἀκούαμε στὶς πολεμικὲς προσευχὲς τὴν ἐποχὴ τοῦ πολέμου.

Ἀπὸ τὴν ἀπόψη μιανῆς νεώτερης ιδεολογίας, κατέγραψε ὁ
 Πάουλ Γκαίτρε στὸ πολύκροτο βιβλίον του «ὁ ἀγνωστος Θεός»,
 τοὺς χριστιανικοὺς ιδεολογισμοὺς. Λέει: «Ἀκόμα καὶ ὅλες οἱ
 μεγάλες, οἱ ἀγνές καὶ παντοτεινές ἐκδουλεύσεις, πού ἐδώρησε
 ὁ χριστιανισμὸς στὴν ἀνθρωπότητα, δὲν τὸν ὠφελοῦν πιά σή-
 μερα. Ὁ μοντέρνος ἀνθρώπος ἀναγνωρίζει πρόθυμα τὶς ἐκδου-
 λεύσεις αὐτές, καὶ ὅμως τὶς ἀποκρούει. Στέκεται μὲ συστολὴ
 μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο, τὴν ἐσωτερικότητα καὶ ἀπλότητα τῶν
 εὐσεβῶν χριστιανῶν, πού τέτοιοι ὑπάρχουν καὶ σήμερα ἀκόμα,
 καὶ ὅμως τοὺς προσπερνᾷ ἀνεπηρέαστος καὶ τρέχει ν' ἀπαν-
 τήσῃ μιὰ νέα λαμπρότητα, πού δίνει σκοπὸ στὴν ψυχὴ του. Οὔτε
 καὶ συμδιδασμοὺς δέχεται πιά ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος. Ὅπου
 ἐδοκιμάσθησαν, ἀπέτυχαν. Ὁ χριστιανισμὸς ἔχει καταδικασθῆ.
 Καμμιά δύναμη τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ
 τὸν ξαναζωντανέψῃ. Ἡ δύναμή του ἐξαντλήθηκε. Ὁ αἰώνιος
 φυσικὸς νόμος ἐπαληθεῖται καὶ σ' αὐτόν».

Ὅσο πιά καθαρὰ ἢ ἀφελῆς λουθηρανὴ μορφή τοῦ Χριστιανι-
 σμοῦ παρουσιάζεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς οἰκογενειακῆς νοστρο-
 πίας καὶ ὅσο πιά καθαρὰ φαίνεται ὁ Λουθηρανισμὸς αὐτὸς ὡς
 ιδεολογισμὸς σήμερα, τόσο πιά δύσκολη εἶναι ἡ παρατήρηση
 αὐτῆ καὶ στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη. Πρέπει ὅμως καὶ ἐδῶ νὰ το-
 νισθῇ ὅτι καὶ αὐτὰ ἀκόμα τὰ «ἀπόλυτα» πορίσματα τῆς φιλοσο-
 φίας καὶ ἐπιστήμης, στὸ μεγαλύτερό τους μέρος ἀνταποκρίνον-
 ται στὶς κοινωνικὲς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς. Οἱ ἐπιστήμονες
 ἐκεῖνοι, πού ξεπερνοῦν τὸ πλαίσιο τῆς χρειαζομένης φιλοσο-
 φίας τῆς ἐποχῆς δὲν ἔχουν καμμιά ὑπόληψη μέσα στὴν κοινωνία,
 δὲν παίρνουν δημόσιες θέσεις καὶ συντάξεις καὶ πρέπει νὰ εἶναι
 καὶ εὐχαριστημένοι ἂν τοὺς ἀφήνουν στὴ ζυγὴ.

Ὁ Καρτέσιος, πού τὰ φιλοσοφικά του ἔργα βγήκαν στὰ 1640,
 πού γιὰ χάρη τῆς προσωπικῆς του ἀσφάλειας καὶ μάλιστα
 σ' ἓνα κράτος ἐμπόρων—ἔμενε στὴν Ὁλλανδία—θέτει στὸ σέ-

στημά του διάφορα αξιώματα και απ' αυτά εξάγει τα συμπεράσματά του: Προεκτείνει το «Εγώ», δηλαδή την αυτοσυνείδηση του ανθρώπου, στο Σύμπαν και το υψώνει ως το Θεό. Και από την ανώτατη αυτή πραγματικότητα εξάγει ο,τι επιθυμεί ή εποχή: Ἡ αυτοσυνείδηση αυτή, ή σκέψη αυτή (sumi cogitans) αποβαίνει ή νοησιαρχική αρχή της εποχής. Ἡ εποχή πιστεύει πώς μπορεί με τή λογική να τακτοποιήση όλα τὰ πράγματα. Ἀντιλαμβάνεται τόν κόσμο σάν ἕνα μακροκόσμο ανάλογο με τὸ Ἐγώ, με τήν προσωπικότητα—γενικά ή εποχή σκέπτεται μόνο με ἀναλογίες.—Και ὅπως μέσα στο Ἐγώ ή σκέψη κανονίζει τή σωματική και πνευματική ζωή τοῦ ατόμου, ἔτσι και μιὰ αρχή, ἕνα ανώτατο άτομο κανονίζει τόν κόσμο. Ἡ μέθοδος νὰ θέτουμε μιὰ βασική αρχή και ὕστερα νὰ εξάγουμε απ' αὐτή τὰ διάφορα πορίσματα εἶναι ή μαθηματική μέθοδος. Ἡ Μαθηματική εἶναι γι' αὐτό ή κανονιστική αρχή της εποχής. Με τήν ἴδια ἀναλογία, ἀνάμεσα στο μακροκόσμο και τὸ μικροκόσμο, ἀνάμεσα στον κόσμο και τὸ Ἐγώ, μπαίνει τὸ Κράτος, τοῦ ὁποίου κανονιστική αρχή εἶναι ὁ μονάρχης: L' état c'est moi. Αὐτή τήν εποχή ἀνεβαίνει στο θρόνο ὁ Λουδοβίκος 14ος. Ἐτσι ή εποχή αὐτή καταλαβαίνει τήν Ἱστορία όταν καταλαβαίνη τις κανονιστικές αρχές τῶν κρατῶν, δηλαδή με ἄλλα λόγια, καταλαβαίνει τήν Ἱστορία σάν ἀποτέλεσμα τῶν ἐλατηρίων τῶν βασιλιάδων και τῶν ἄλλων μεγάλων. Ἐτσι ή ἐπιστήμη της Ἱστορίας μεταβάλλεται σέ δραματική ψυχολογία, ἀδιάφορο ἂν παρουσιάζεται ἀπάνω στη σκηνή ή στα ἔργα τῶν σοφῶν.

Ἐδῶ βρῖσκει και ή ἐμποριοκρατική ἀντιλήψη τοῦ Κράτους τή δικαιολογία της. Ὁ Λάμπρεχτ, πού τονίζει τοὺς συνδυασμοὺς αὐτοὺς όταν ἐξετάζη τις φιλοσοφικές ἀντιλήψεις τοῦ Καρτεσιού και παρατηρεῖ τήν «παραλληλία αὐτῆ τοῦ κυρίαρχου ατόμου ἀπὸ τή μιὰ και τοῦ κυρίαρχου Κράτους ἀπὸ τήν ἄλλη», (1) διατυπώνει τήν ἔννοια τοῦ Κράτους της εποχής ὡς τὸ «φυσικὸ δίκαιο», «ἔτι τὸ Κράτος εἶναι δημιουργημα τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ, πού εἶναι ή ἀρχική δύναμη της ἀνθρώπινης ψυχῆς». Ἐνός λογικοῦ, πού φυσικά ἔθεωρόταν ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι πού διατηροῦσαν πάντα μιὰ σχέση τοῦ Κράτους πρὸς τὸ Θεό. Ἐτσι διατηρεῖται ἀκόμη ή σχέση πρὸς τήν οἰκογενειαρχική ἔννοια τοῦ Κράτους, ὅπως τήν εἶχε διατυπώσει ή θρησκευτική Μεταρρύθμιση: Ὅτι δηλαδή κάθε ἐξουσία εἶναι δοσμένη ἀπὸ τὸ Θεό.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει και με τὸ Hobbes (1588-1679), πού μπορεί με μιὰ λέξη νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ φιλόσοφος τῶν ἀπολυταρχικῶν Στουάρτ και τοῦ ὁποίου ή φιλοσοφία εἶναι ἄμεσα ἐπηρεα-

(1) «Deutsche Geschichte» Τόμ. 6, σελ. 188.

σμένη από πολιτικά προβλήματα. Κανένας άλλος φιλόσοφος δὲν ὑμνήσε τόσο πολὺ τὴν ἀπολυταρχία ὡς αὐτός. Ὁ ἀνώτατος νόμος γιὰ τὸν Hobbes εἶναι ἡ ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντήρησης. Γιὰ τὸν ἁρμονικὸ κανονισμὸ τῶν διάφορων ἀντίθετων ὁρμῶν τῆς αὐτοσυντήρησης χρησιμεύει τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖο τότε μόνο ἐκπληρώνει τὸ σκοπὸ του, ὅταν ὁ χωριστὸς ἄνθρωπος ἀρνηθῆ κάθε δικῆ του δύναμη καὶ τὸ Κράτος γίνῃ παντοδύναμο.

Ὅταν κανεὶς θυμηθῆ τὸ ἀλληλοφάγωμα τῶν Ἄγγλων εὐγενῶν, ἔχει ἀμέσως μπροστά του τὶς ἀντίθετες ὁρμὲς τῆς αὐτοσυντήρησης. Καὶ ἡ ἀπολυταρχία, πού βγήκε ἀπὸ τὸ ἀλληλοφάγωμα αὐτὸ, προσπαθεῖ νὰ συνδέσῃ ὅ,τι ἔμεινε ἀκόμα γερό, γιὰ νὰ ἀμυθῆ ἐνάντια στὴν κεφαλαιουκρατικὴ δύναμη τῆς ἀστικῆς τάξης, ὥσπου κατάλαβαν καὶ οἱ δυὸ πῶς ἔχουν κοινὰ συμφέροντα καὶ ἐσυμφιλίωθηκαν μὲ τὸν κοινοβουλευτισμὸ. Καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς κατάστασης, δηλαδὴ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἶναι ὁ Locke († 1704). Ὁ Locke συνεχίζει τὴ ψυχολογικὴ ἔρευνα σύμφωνα πρὸς τὶς ἀνάγκες τῶν ἐμπόρων καὶ καπετάνιων τῆς ἐποχῆς του. Χωρίζει τὸν κόσμον πνευματικὰ ἀπὸ τὸ μεσαιῶνα, σύμφωνα πάλι μὲ τὴν ὁρμὴ, πού ἔδειχναν τότε οἱ φεουδαρχικοὶ Στούαρτ, κτυπώντας τὶς ἐμφυτεῖς ἰδέες τῶν προηγούμενων φιλοσόφων καὶ στηρίζει τὴν Ψυχολογία μόνον ἀπάνω στὴν ἐμπειρία. Ἔτσι παλαίει ἐνάντια στὴν ἀπολυταρχία τοῦ Hobbes γιὰ τὸ κοινοβουλευτικὸ πολίτευμα. Ἔτσι ζητᾷ τὸ χωρισμὸ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας.

Ἔτσι θὰ μπορούσαμε νὰ συνεχίσωμε τὴν ἐξέτασιν αὐτῆ: Τὴν οἰκονομικὴ χειραφέτηση τῆς γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης ἀντιπροσωπεύει ὁ Κάντ. Κι' αὐτὸν ὁμιλεῖ τὸν βαρβαρὸν ἢ παράδοσιν τῆς οἰκογενειαρχικῆς φάσης τῆς κοινωνίας, ὁ πρακτικὸς λόγος. Πολὺ ἐνδιαφέρον γίνεται τὸ πρόβλημα τοῦτο ὅταν πρόκειται γιὰ προσωπικότητες πού ζοῦν ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐποχὲς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ φέρνουν τὰ χαρακτηριστικὰ δύο κόσμων: Ὁ Γκαίτε π. χ. εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ παιδί τῆς οἰκογενειαρχικῆς ἐποχῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πατέρας τῆς προσωπικῆς φάσης. Ἐπίσης, ἀπότομες ἀντιθέσεις προσπαθεῖ νὰ ὑποτάξῃ ἢ τιτάνεια θέλησιν τοῦ Νίτσε: Μὲ πείσμα προσπαθεῖ νὰ συνενώσῃ δυὸ ἀντίθετες ἠθικὰς, τὴν ἠθικὴ τῆς οἰκογενειαρχικῆς ἐποχῆς μὲ τὴν ἠθικὴ τῆς προσωπικῆς ἐποχῆς τοῦ μέλλοντος, ὡς ὁ νέος δράκος προσπαθεῖ νὰ ἐνώσῃ τὶς κορφὰς τῶν δέντρων, μὰ ὁ ἴδιος τσακίστηκε ἀπὸ τὴν ἀπωθητικὴν δύναμιν τῶν ἀσύνδετων αὐτῶν δυνάμεων.

Ἄν θέλαμε νὰ συνεχίσωμε τὴν ἀνάλυσιν αὐτῆ ὡς τὶς λεπτομέρειες, θὰ ξεπερνούσαμε τὰ ὅρια τῆς ἐρευνᾶς μας. Νομίζω

δμως ότι οι παρατηρήσεις αυτές απέδειξαν εκείνο, που ισχυρισθήκαμε παραπάνω. Ότι δηλαδή και τα φιλοσοφικά συστήματα είναι γεννήματα της κοινωνίας, είναι ή αντανάκλαση της οικονομικής θέσης των εποχών. Ότι και αυτά μεταβάλλονται σε ιδεολογισμούς όταν απωστρωθούν και εξακολουθούν να βαρύνουν την κοινωνία, όταν τα οικονομικά θεμέλια της εποχής αρχίσουν να κλονίζονται ολοκληρωτό οικοδόμημα.

Οι φιλόσοφοι, που μιλούσαν για μιὰ μελλοντική κοινωνία και δεν είναι μόνο τηλεθέες της άρχουσας τάξης, αποκηρύσσονται από τους συγχρόνους των και εξορίζονται. Η «απόλυτη» επιστήμη τους κλείνει τις πόρτες προς όλες τις θέσεις. Το μαρτύριο ενός Γιορκάνο Βρούνο, ενός Σπινότσα, ενός Σοπενχάουερ, ενός Νίτσε δείχνει πόσο καταλαβρίζει ή άρχουσα τάξη από τα διδάγματα των επιστημόνων αυτών του μέλλοντος.

Για παράδειγμα δίνουμε την παρακάτω έκθεση από τη ζωή του Σπινότσα (1632—1677), ο οποίος, όπως και ο Νίτσε, ήγνωνε μέσα στη ψυχή καθαρές μεσαιωνικές αντιλήψεις με προαισθήσεις νέων μελλοντικών αξιών, και ο οποίος έπροξενούσε τη φρίκη στη νοσηριαρχική εποχή του ακριβώς για το βαθύ μυστικισμό του, προς τον όποιο έδηγούσε ή διδασκαλία του με μαθηματική ακρίβεια. Ο Μπρούνο Μπάουχ περιγράφει ως εξής τη ζωή του ασύγχρονου αυτού ανθρώπου: «Δέ μπορούσαν να λείπουν οι αντιθέσεις του με την έβραϊκή συναγωγή. Το αποτέλεσμα ήταν να τον διώξουν από την έβραϊκή Κοινότητα. Ολομόναχος, στηριγμένος μόνο στον έαυτό του, άρρωστος και αδύνατος, στερημένος όλότελα από τα μέσα της ζωής, εξακολουθούσε όμως να ζη μιὰ ζωή άφωσιωμένη στην έρευνα της αλήθειας. Για να έχη την ανεξαρτησία του, άρνήθηκε και τη συνδρομή μερικών επιστημονικών του φίλων, που του είχαν μείνει πιστοί, και εξοικονομούσε τα άναγκαία για τη ζωή του, που δεν είχε άλλο σκοπό, παρά πώς να μάθη περισσότερα, εργαζόμενος σ' ένα κατάστημα οπτικών γυαλιών. Μά δεν του έλειψαν και οι διωγμοί. Όπως ο Καρτέσιος, έτσι κι ο Σπινότσα ήτον άναγκασμένος να αλλάξη συχνά τόπο διαμονής, ώσπου στα τελευταία βρήκε προσωρινά την ήσυχία του στη Χάγη. Όταν όμως έκυκλοφόρησαν τα πρώτα του έργα, άρχισε ο θόρυβος απ' όλα τα θεολογικά στρατόπεδα. Όχι μόνο ή Ιουδαϊκή, μά και ή Χριστιανική Θεολογία ύφώθηκε ενάντιά του. Οι ίδιοι οι φίλοι του έφοβήθηκαν. Όταν έβγαλε το κύριό του έργο, βρισκόταν σε τόση ψυχική απομόνωση, που ποτέ δεν είχε βρεθή στη ζωή του. Και ή φήμη μόνο ότι θά έβγαине το έργο, είχε δημιουργήσει μιὰ τεράστια κίνηση ενάντιά του. Η επίδραση του έργου αυτού άρχισε μετά

τὸ θάνατό του, ποὺ ἔλαβε χώρα στὰ 1677 καὶ τὸν γλίτωσε καὶ ἀπὸ τὴν ἀσθένειά του καὶ ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς».

Αὐτὸ εἶναι τὸ μῖσος τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, ποὺ προσπαθεῖ μὲ τὴ βία, τὸ φέμα καὶ τὴν προστυχιά νὰ καταστρέψῃ ὅποιον ἐργάζεται γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος. Γιατί, ὁ ἀπόγονος αὐτὸς Ἰσπανῶν Ἑβραίων, μὲ τὰ μαύρα μάτια καὶ τὸ μελαχροινὸ πρόσωπο, ἐπίστευε, σὰν ἀληθινὸς μυστικιστῆς, ὅτι ἡ καλύτερη γνώση εἶναι ἡ ἐνόραματική. Ἀντίθετα πρὸς τὴ νοησιαρχικὴ κανονιστικὴ Ἠθικὴ τῆς ἐποχῆς του, διδάσκει ὅτι ἡ θέληση δὲν εἶναι ἐλεῦθερη. Πρῶτος αὐτὸς παρουσιάζει μιὰ φυσικὴ ἱστορία τῶν συναισθημάτων. Διδάσκει ὅτι, ὅποιος ἀγαπᾷ τὸ Θεό, δὲ μπορεῖ νὰ ἀπαιτῇ νὰ τὸν ἀγαπᾷ κι' αὐτὸν ὁ Θεός. Ἀπαιτεῖ χωρισμὸ τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴ θρησκεία, τῆς Θεολογίας ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ ἀναλαβαίνει νὰ κάμῃ φιλοσοφικοῖστορικὴ κριτικὴ τῆς Βίβλου. Σὰν φίλος τῶν φιλελεύθερων καπιταλιστῶν ἀδελφῶν de Witt ὑποστηρίζει τὴν ἀριστοκρατικὴ κυβέρνηση. Ἦ τὸ περίεργο ἂν ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος εἶχε ἐχθροὺς ὅλους τοὺς δυνατοὺς τῆς ἐποχῆς του, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ ἐπηρεάσῃ ἓνα Jacobi, ἓνα Herder, ἓνα Γκαίττε ;⁽¹⁾ Εἶναι φυσικὸ, κάθε ἄνθρωπος, ποὺ δείχνει αὐτοτέλεια στὴ σκέψη του νὰ προκαλῆ ἀντίδραση. Ἐὐ ζήτημα εἶναι ποιὲς δυνάμεις προκαλεῖ. Ἄν προκαλῆ τις δυνάμεις τῆς περασμένης γενεᾶς, τότε, ὕστερα ἀπὸ μικρὸ ἀγῶνα, θὰ βγῆ νικητῆς. Ἄν ὅμως προκαλῆ καὶ τὴ σύγχρονή του ἐποχὴ, τότε εἶναι καταδικασμένος, ἐκτὸς ἂν προσαρμοσθῇ ἐγκαίρως στὶς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας του, ὅπως ἔκαμε ὁ Καρτέσιος. Ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος ποὺ παλαίει μὲ τις δυνάμεις τῆς χθές, μὰ ποὺ εἶναι σφιχτὰ ἐνωμένος μὲ τις δυνάμεις τῆς σήμερα, εἶναι ὁ Χριστιαν Βόλφ. Ἐνῶ στὴν ἀρχὴ διώχεται ἀπὸ τὴν Πρωσσία ἀπὸ τὸ βασιλεῖα Φρειδερίκο Γουλιέλμο Ιο μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, πεθαίνει μὲ ὅλες τις τιμὲς ὡς πρύτανις τοῦ πανεπιστημίου τῆς Χάλης. Στὸ βιβλίον του : «Λογικὲς σκέψεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὸ βιβλίον τῆς Πολιτικῆς» (1725) λέει : «Ἐπειδὴ γιὰ τις ἀνάγκες τῶν σώματός μας ἔχομε ἀνάγκη νὰ τρώμε, νὰ πίνουμε καὶ νὰ ντυνῶμαστε καὶ ὁ καθένας μας νὰ κανονίξῃ τὸ φαί του καὶ τὰ ρούχα του σύμφωνα μὲ τὴν τάξην του, πρέπει οἱ ἀρμόδιοι ὄχι μόνον νὰ φροντίζουν ὥστε ὁ καθένας νὰ ἔχη φθηνὸ φαί καὶ ρούχα, μὰ καὶ νὰ φροντίζουν ὥστε κανένας νὰ μὴν ὑψώνεται ἀπὸ τὴν τάξην του οὔτε στὸ φαί οὔτε στὰ ρούχα» (§ 384).

(1) Πρὸς Vorländer : «Gesichte der Philosophie», σελ. 148--152.

Όπως ο Βόλφ εγκρίνει το Κράτος των τάξεων, έτσι και ο Κάντ εγκρίνει την πρωσική δουλεία. Ο Κάντ, όπως σε πολλά σημεία ανοίγει το δρόμο προς νέες εποχές, έτσι από την άλλη, σε πολλά σημεία, βαρύνεται από μεσαιωνικές αντιλήψεις (αυτό το βλέπομε έμεϊς σήμερα καθαρώτερα τόσο στον Κάντ, όσο και στο Σπινόζα παρά που το έβλεπαν άλλες εποχές). Και ο Κάντ είναι από ώριμμένη αποψη φιλόσοφος της εποχής του. Στα Νομικά του λέει: «Χωρίς αξίωμα δε μπορεί να υπάρξει άνθρωπος μέσα στο Κράτος, γιατί κι' αν δεν έχη κανένα άλλο, έχει τουλάχιστο το αξίωμα ότι είναι πολίτης. Άλλο είναι όμως όταν κανείς, από δικό του φταίσιμο καταστήσει σε τέτοια θέση ώστε να μένη μόν στην ζωή, αλλά μόνο ως όργανο ξένης θέλησης (του κράτους ή άλλου πολίτη). Όποιος είναι το δεύτερο, αυτός είναι δούλος (servus in sensu stricto) και είναι ιδιοκτησία (dominium) ενός άλλου. Και αυτός ο άλλος μπορεί να τον πουλήσει ως πράγμα ή να τον χρησιμοποιή όπως θέλει (μόνο όχι για ανήθικους σκοπούς) και μπορεί να διαθέτη τις δυνάμεις του (αν και δε μπορεί να διαθέση το σώμα του και τα μέλη του σώματός του) όπως θέλει.

Βασικώτερα απ' όλους μίλησε ο Hegel όταν λέει: «Ό,τι είναι αληθινό, είναι λογικό, ότι είναι λογικό, είναι αληθινό».

Ο Κούνω εξηγεί τη φράση αυτή ως εξής: «Ότι βγήκε, κατά την ιστορική εξέλιξη, από τις κοινωνικές συνθήκες και με εσωτερική αναγκαιότητα αυτό είναι λογικό. Ό,τι δεν στηρίζεται στις συνθήκες αυτές, είναι παράλογο».

Ότι ήταν ο Hegel για την εποχή του, ο καθησυχαστικός φιλόσοφος, ο φιλόσοφος του πρωσικού Κράτους, είναι στην εποχή μας οι φιλόσοφοι της σχετικότητας, οι φιλόσοφοι του 'Αφ' ενός-Άφ' άλλου, του Όσο-Όσο, οι κεφαλές του Ίανου που βλέπουν συγχρόνως και προς τα εμπρός και προς τα πίσω. Μπορούν όμως οι τέτοιοι να προκαλέσουν μεγάλη κίνηση είτε στη μια είτε στην άλλη κατεύθυνση. Έτσι ο Hegel στάθηκε ο πνευματικός πατέρας του Μαρξισμού.

Κίνδυνο διατρέχουν μόνο οι άνθρωποι του Είτε - Είτε, οι άνθρωποι των αποφασιστικών λύσεων, τους οποίους αντιπαθούν όλοι.

Τα πανεπιστήμια και τα σχολεία διώχνουν από τις αίθουσές τους τέτοιους ανθρώπους. Έκεί πρέπει να διδάσκεται η σοφία, που εγκρίνεται από το Κράτος.

Η σοφία αυτή στην Πρωσία, στην αρχή του 20 αιώνα είναι ή ακόλουθη:

«Μπορούμε να γνωρίσουμε το Θεό; Ο Κάντ († 1804), ο Σλάτερμαχερ († 1834) και άλλοι απήντησαν αποφαστικά στην

ἐρώτηση αὐτή. Ἀντίθετα ὁ πανθειστής Σπινόζα († 1677) ισχυρίζεται ὅτι μπορεῖ τόσο εὐκόλα νὰ καταλάβῃ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὅπως μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὴ γεωμετρικὴ σχέση τῶν πλευρῶν ἑνὸς τριγώνου. Καὶ οἱ δύο ἀντιλήψεις εἶναι λαθεμένες. Τὸ Θεὸ μποροῦμε νὰ τὸν γνωρίσωμε γιατί ἀποκαλύφτηκε σὲ μᾶς. Στὴ φύση, στὴ συνείδησή μας, στὴν Ἱστορία μποροῦμε νὰ παρατηρήσωμε τὴ δύναμή του. Πρὸ πάντων ἡμῶν Ἁγία Γραφή μᾶς βοηθᾷ νὰ νιώσωμε τὸν οὐράνιο πατέρα μας. Ἀλλὰ καὶ ἡ βαθύτερη ἔρευνα δὲ μπορεῖ νὰ φτάσῃ ὡς τὴ βαθύτερη οὐσία τοῦ Θεοῦ. Γιατί ὁ Θεὸς κατοικεῖ μέσα σ' ἕνα φωτεινὸ νέφος ποὺ κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ φτάσῃ ὡς ἐκεῖ (Τιμὸθ. β. 16. Πρὸ. καὶ Ἰωάννη 1, 18). Ἡ γνώση ποὺ ἔχομε γιὰ τὸ Θεὸ παραβλάπτεται πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης μας φύσης. Εἶναι λοιπὸν ἀνθρωπομορφικὴ. Ἐπειτα ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἀφοσίωσης μας πρὸς τὸ Θεό».

Τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ βιβλίον : « Ἡ Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία. Βοήθημα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ διπλώματος τοῦ δασκάλου τῆς εὐαγγελικῆς θρησκείας στίς μέσες τάξεις τῶν ἀνώτερων σχολείων ». Ἐτυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1906 καὶ ἕως σήμερα εἶναι τὸ μόνο βοήθημα γιὰ τίς ἐξετάσεις καὶ περιέχει ὅ,τι ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὸ Κράτος νὰ ξέρῃ ἕνας ὑπὴκοος καὶ ἕνας καθηγητής.

Ὅσο γιὰ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, τέτοια δεσμὰ εἶναι ἀυτονόητα. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ βλέπη κανεὶς στὴν Ἐγκύκλιο «Pascendi dominici gregis» τῆς 8 Σεπτεμβρίου 1907 πόσο καθαρὰ διατηροῦνται ἀκόμα μεσαιωνικὲς ἀντιλήψεις:

«Primo igitur ad studia quod attiner, volumus probeque mandamus ut philosophia scholastica studiorum sacerorum fundamentum ponatur,.. Quod rei caput est, philosophiam scholasticam cum sequendam praescribimus, eam praecipue intelligimus, quae a Thoma Aquinate est tradita.

His omnibus praeceptionibus tum nostris tum de cessoris nostri oculos adfici oportet, cum de seminariorum vel universitatum catholicarum moderatoribus et magis tris eligendis agendum erit. Quicumque modo quopiam modernismo imputi fuerint, ii, nullo habito rei cuiusvis respectutum a regundi tum a docendi munere arceantur, eo si iam fugantur, removeantur»

Ἡ σχολαστικὴ λοιπὸν φιλοσοφία, προπάντων ἡ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκουίνου, εἶναι ἡ βάση κάθε καλοῦ καθολικοῦ. Ὅποιος προκαλέσῃ τὴν ὑποψία ὅτι κλίνει πρὸς τὸ μοναχισμό, πρέπει

ἀμέσως νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ διδασκαλεῖα καὶ τὰ πανεπιστήμια, εἴτε καθηγητῆς εἶναι εἴτε διευθυντῆς.

Ὅπως ὁμοίως ἐδῶ κανονίζεται ἡ «ἐπιτρεπομένη» ἀλήθεια γιὰ τὸ διμοδιδάσκαλο, τὸ ἴδιο γίνεται καὶ σήμερα στὸν 20 αἰῶνα, γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητὰς. Γιατί, ἐφόσο διδάσκονται φιλοσοφία, οἱ δασκάλοι τοὺς παρουσιάζουν τὴν «Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου» τοῦ Κάντ, δηλαδὴ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς φιλοσοφίας του, ὅπου ὁ Κάντ βαρύνεται περισσότερο ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀπὸ μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις. Στὸ μικρὸ ἐγχειρίδιο τοῦ Debo διαβάζομε (1):

«Γι' αὐτὸ πιστεύομε σ' ἓνα παντοδύναμο Ὄν, ποῦ βρίσκεται στὸ ὑπερπέραν καὶ κανονίζει τὴν ἀξιοσύνη πρὸς τὴν εὐτυχία καὶ τὴν ἀληθινὴ εὐτυχία.

«Ἡ Ἐσχατὰ ταλαντεύεται στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴ μιά ἢ εὐτυχία, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ ἀρετὴ.

Ὅ,τι στὸν κόσμον τοῦτο ἀποτυχαίνει, ἀμείβεται ἐκεῖ ἀπάνω.

Ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς τέτοιου ὄντος, δλότελα χωρισμένου ἀπὸ τὴν ἀλυσίδα τῆς πραγματικότητος τοῦ Θεοῦ, δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ ἀποδειχθῇ. Ἡ ὑπαρξὴ ὁμοίως, τοῦ Θεοῦ εἶναι μιὰ ἀπαίτηση τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἠθικὴ του φύση. Δηλαδὴ πηγάζει τότε, ὅταν ἀναγνωρίζομε μέσα στὸν κόσμον τῶν φαινομένων ἓνα νόημα καὶ μιὰ λογικὴ!»

Ἀντίθετα μ' αὐτὰ, ὁ Φίχτε λέει γιὰ τὴ θρησκεία αὐτῆ τῶν ἀμοιβῶν, ὅτι «μεταχειρίζεται τὸ Θεὸ ὡς γέφυρα γιὰ νὰ περάσῃ καὶ στὸν ἄλλο κόσμον ἢ ἀπληστία τοῦ ἀνθρώπου τοῦτου τοῦ κόσμου». Ὁ Paul (Göthe πάλι λέει:

«Ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος» λέει ὁ χριστιανός... «Ἄκουσε χριστιανέ. Ὅχι πιδ παντοδύναμος ἀπὸ μένα καὶ κανένας ἀπὸ σὰς δὲ μπορεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀντίθετο», ἀπαντᾷ αὐτός... «Μὰ κάνει θαύματα!»... «Ἄγγιξε μὲ τὸ χέρι σου κάθε του θαύμα καὶ θὰ διαλυθῇ μέσα στὰ δάχτυλά σου»... «Ὁ Θεὸς εἶναι πάνσοφος»... «Αὐτὸ τὸ λένε χριστιανοί, ποῦ παραδέχονται ὅτι, τίποτα δὲμποροῦμε νὰ ξέρωμε—καὶ ὁμοίως λένε πὼς ξέρουν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πάνσοφος»... «Ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιος»... «Μὰ πῶς εἶναι αἰώνιος; Πές μου, χριστιανέ, τί εἶναι αἰωνιότητα; Σιωπᾶς; Μὴ μιλάς τότε καὶ γιὰ τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ, γιατί τότε δὲν ξέρεις τί λές»....

Ἐδῶ ἀκούεται ἡ φωνὴ τῆς ἐξελισσόμενης ἀνθρωπότητος. Στὰ ἐπίσημα ἀναλυτικὰ προγράμματα τῆς Πρωσίας γιὰ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ λύκεια στὰ 1908 διαβάζομε ὅπως θὰ μιλοῦσε καὶ

(1) Λιψία 1913.

Ένας άνθρωπος του 16 αιώνα. Το μάθημα των θρησκευτικών, δοτημένο από ελο το πνεύμα του σχολείου, επιδιώκει να εισαγάγει τους μαθητές στην Άγια Γραφή και να δώσει σ' αυτούς την εδαγγελική χριστιανική αγωγή.

Η κοινωνία μεταφυτεύεται στην αγωγή. Η παλιά κοινωνία φέρνει μαζί της τους ίδιους της ιδεολογισμούς. Η εξελισσόμενη κοινωνία προσπαθεί να αποκτήσει τη δική της ιδεολογία. Η παλιά κοινωνία ρίχνει τους ιδεολογισμούς της: Δίκαιο, Ήθική, Κοινωνική τάξη, Πατρίδα, Θρησκεία και φιλοσοφία, σαν ρόπαλα ανάμεσα στα πόδια της νεολαίας για να την κάμει να πέσει μπροστά στο είδωλο του οικογενειαρχικού πνεύματος. Η νέα κοινωνία βρίσκεται στην εξέλιξη, και στην εξέλιξη αυτή αισθάνεται τον έαυτό της ένωμένο με τη νεολαία, που εξελίσσεται επίσης. Δεν έχει δόγματα και σταθερές αλήθειες, μα αγωνίζεται να βρει τη νέα ιδεολογία, τη νέα αγωγή. Πάντοτε όμως πρόκειται για το μέλλον, για τους κληρονόμους μας, για τη νεολαία.
